

TEISĖJŲ PATIRIAMAS STRESAS IR JO ĮVEIKOS YPATUMAI

Urtė Gudaitė, Gintautas Valickas¹
Vilniaus universitetas, Lietuva

Santrauka. Mokslinė problema. Nors tyrėjai ir skiria gana daug dėmesio teisėsaugos pareigūnų (pirmiausia policininkų) patiriamam stresui, kol kas mažai žinoma apie teisėjų patiriamą stresą. Mūsų šalyje dar nėra atlikta tyrimų, siekiant įvertinti, kiek streso patiria teisėjai, kokios situacijos jiems sukelia daugiausia streso, kokias įveikos strategijas jie taiko dažniausiai. Tai yra svarbu, norint sumažinti neigiamą streso poveikį teisėjų priimamiems sprendimams, justicijos sistemos darbo efektyvumui ir teisingumo įgyvendinimui. Straipsnio **tikslas** – ištirti teisėjų dėl darbo specifikos patiriamą stresą, jo šaltinius ir taikomas įveikos strategijas. **Metodika.** Tyrime dalyvavo 98 įvairių mūsų šalies teismų teisėjai (65 moterys ir 33 vyrai). Patiriamas stresas buvo matuojamas mūsų sukurtu teisėjų patiriamo streso klausimynu. Viena jo dalis vertino įvairių stresorių sukeltą įtampą, kita – susidūrimo su šiais stresoriais dažnumą. Remiantis tiriąčiaja faktorine analize, klausimyno teiginiai buvo suskirstyti į penkias skales, kurių Cronbacho α svyravo nuo 0,875 iki 0,961. **Rezultatai.** Didžiausią (stiprų) stresą teisėjams sukelia sąveika su politikais, žiniasklaida ir piliečiais, o kitos keturios situacijų grupės – vidutinio stiprumo stresą. Teisėjų patiriamas stresas yra susijęs su lytimi, teismo tipu, taip pat amžiumi ir darbo stažu. Tyrime dalyvavę teisėjai dažniausiai taiko problemos sprendimo, rečiausiai – vengimo įveikos strategiją, be to, kuo daugiau streso jie patiria, tuo labiau yra linkę taikyti socialinės paramos įveikos strategiją. **Išvados.** Remiantis gautais duomenimis galima teigti, kad patiriamas stresas teisėjams yra aktuali problema, kuriai turėtų būti skiriamas didesnis teismų vadovų dėmesys.

Pagrindiniai žodžiai: teisėjų patiriamas stresas, stresoriai, streso įveikos strategijos.

ĮVADAS

Norint suprasti, kaip stresas veikia profesinės (ir kitos) veiklos efektyvumą, reikia atsižvelgti į individualius veiksnius, kurie įsiterpia tarp stresoriaus ir atsakomosios reakcijos. Vienas žymiausių streso tyrėjų Lazarusas pabrėžia, kad įvairūs poveikiai gali nesukelti streso tol, kol pats žmogus neįvertina jų kaip keliančių grėsmę (Lazarus, Folkman, 1984).

¹ Adresas susirašinėti: Vilniaus universitetas. Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius, Lietuva, tel. +370 5 266 76 05, el. p.: gintautas.valickas@sf.vu.lt

Atsižvelgiant į tai, stresą galima apibūdinti kaip asmens ir aplinkos ryšį, kuris paties asmens suprantamas kaip viršijantis turimus išteklius, galiomybes ir keliantis grėsmę jo gerovei (Folkman ir kt., 1986; Lazarus, Folkman, 1984). Be to, šis ryšys tarp žmogaus ir aplinkos nėra statiškas, jis nuolat kinta, sąveikaujant žmogui ir aplinkai (Folkman ir kt., 1986; Lazarus, 1990; Lazarus, 2000; Scherer, Drumheller, 1993).

Profesinio streso padariniai, kuriuos patiria ir pavieniai asmenys, ir organizacijos, skatina tyrėjus domėtis streso šaltiniais, jo dinamika ir įveikos būdais. Ypač daug dėmesio skiriama tam tikrų profesijų atstovams, kurie, palyginti su kitais, patiria daugiau streso dėl savo darbo specifikos. Pavyzdžiui, kaip pažymi daugelis autorių, teisėsaugos pareigūnų profesinė veikla yra viena iš stresiškiausių (Alexander, Walker, 2000; Brough, Williams, 2007; Brown, Campbell, 1994; Carter, 2006; Conroy, Hess, 1992; Geok-choo ir kt., 2008; Keinan, Malach-Pines, 2007; Liebert, 1991). Teisėsaugos pareigūnai, palyginti su kitų profesijų atstovais, patiria daugiau streso todėl, kad jų darbas pasižymi tam tikrais specifiniais ypatumais: jie dažnai patenka į gyvybei pavojingas situacijas, turi ir gali panaudoti tarnybinį šaunamąjį ginklą, bendrauja su priešiška nusiteikusiais arba stiprų stresą išgyvenančiais asmenimis, priima labai atsakingus sprendimus, jų veiksmus nuolat vertina vadovybė ir žiniasklaida, jie patiria stiprų visuomenės spaudimą (pvz., reikalaujama visada išlikti nešališkiems, nepriekaištingai elgtis ne tik tarnyboje, bet ir laisvalaikiu), susiduria su centralizuotu valdymu, ribota savo veiksmų laisve ir t. t. Tiesa, kol kas daugiausia tyrimų atliekama su policijos pareigūnais, o teisėjų, prokurorų, įkalinimo įstaigų arba probacijos tarnybų pareigūnų patiriamam stresui skiriama daug mažiau dėmesio.

Kita vertus, nekyla abejonų, kad tyrėjų dėmesio nusipelno ne tik policijos, bet ir kitų teisėsaugos pareigūnų patiriamas stresas. Pavyzdžiui, teisėjai (taip pat kaip ir policijos pareigūnai) priskiriami didžiausios rizikos profesinei grupei, kurios atstovai gali patirti įvairius nuolatinio streso sukeltus neigiamus padarinius (Carter, 2006; Ciocoiu ir kt., 2011). Šie padariniai savo ruožtu gali būti reikšmingas veiksnys, darantis neigiamą poveikį visai justicijos sistemai ir teisingumo įgyvendinimui (Flores ir kt., 2009). Todėl svarbu plėtoti teisėjų patiriamo streso tyrimus, analizuoti streso šaltinius, padarinius ir taikomus įveikos būdus.

Nors kol kas nėra išskirtos bendros teisėjų streso šaltinių klasifikacijos, tyrėjai sutinka, kad teisėjų savijautai ir darbo kokybei daro įtaką ir specifiniai (tiesiogiai susiję su jų darbo ypatumais), ir bendri (teisėjams

ir kitų profesijų atstovams) streso šaltiniai. Prie specifinių stresorių galima priskirti būtinybę priimti labai svarbius sprendimus, nerimą dėl to, kad priimtą sprendimą gali pakeisti aukštesnės instancijos teismas, atliekamo vaidmens „perkrovimą“ arba dviprasmiškumą, atskirtį nuo visuomenės dėl teisėjo profesijos specifiškumo, nagrinėjamų bylų pobūdį (pvz., baudžiamosios bylos, susijusios su itin žiauriais nusikaltimais), priešišką ir agresyvių proceso dalyvių elgesį ir pan. (Eells, Showalter, 1994; Miller, Flores, 2007). Be to, teisėjams gali sukelti stresą įvairūs bendri stresoriai – viršvalandžiai, per didelis darbo krūvis, neigiamas visuomenės požiūris, didesnis žiniasklaidos dėmesys (šiuolaikinė žiniasklaida siekia suintriguoti skaitytoją, pateikti sensaciją, todėl teismas ir teisėjai šiuo požiūriu yra labai lengvas taikynys), netinkamos darbo sąlygos ir pan. (Eells, Showalter, 1994; Miller, Flores, 2007; Zimmerman, 2006).

Reikia pridurti, kad teisėjų, kaip ir kitų profesijų atstovų, patiriamam stresui gali daryti įtaką amžius, lytis, darbo stažas, konkretus darbo pobūdis ir pan. Tačiau vienas svarbiausių veiksnių, nuo kurio priklauso išgyvenamo streso laipsnis, yra taikomos įveikos strategijos (Folkman, Moskowitz, 2004; Lazarus, Folkman, 1984). Taigi teisėjui nuolat susiduriant su vienais ar kitais stresoriais, jo darbo kokybė gali beveik nenukentėti, jeigu jis taikys efektyvius streso įveikos būdus.

Apibendrinant galima pasakyti, kad, nors tyrėjai streso problematikai apskritai ir teisėsaugos pareigūnų patiriamam stresui konkrečiai skiria daug dėmesio, kol kas mažai žinoma apie teisėjų patiriamą stresą (tai galėjo lemti teisėjų padėties išskirtinumas ir dėl to kylantys sunkumai atlikti empirinius tyrimus). Mūsų žiniomis, Lietuvoje dar nebuvo atlikta tyrimų, siekiant įvertinti teisėjų patiriamą stresą ir jo įveiką. Kita vertus, menkas žmonių pasitikėjimas teismais (viešųjų apklausų duomenimis), žiniasklaidoje pateikiamas neigiamas teisėjų įvaizdis (Valickas, Jarutienė, 2014) leidžia manyti, kad mūsų šalies teisėjai gali patirti nemažai streso. Kitose šalyse gautus (kol kas negausius) tyrimų duomenis pritaikyti Lietuvos teisėjams yra sudėtinga dėl šalies socialinės, politinės, kultūrinės ir teisinės aplinkos skirtumų. Atsižvelgiant į tai, buvo iškeltas toks mūsų tyrimo *tikslas* – ištirti teisėjų dėl darbo specifikos patiriamą stresą, jo šaltinius ir taikomas streso įveikos strategijas. Siekėme atsakyti į šiuos tyrimo klausimus: a) kiek streso patiria mūsų šalies teisėjai ir kokios situacijos sukelia jiems didžiausią stresą; b) kokias streso įveikos strategijas dažniausiai taiko teisėjai ir kaip jos susijusios su patiriamu stresu; c) ar patiriamas stresas yra susijęs su teisėjų sociodemografinėmis charakteristikomis.

METODIKA

Tiriamieji. Tyrime dalyvavo teisėjai, sutikę savanoriškai atsakyti į elektroniniu būdu išsiųstus klausimynus. Iš viso klausimynai buvo išsiųsti 724 teisėjams (jų elektroninio pašto adresai paimti iš atitinkamų teismų tinklalapių), iš jų 110 sutiko dalyvauti tyrime, užpildė klausimynus ir juos atsiuntė nurodytu elektroninio pašto adresu. Taigi tyrime dalyvavo 15,19 proc. visų Lietuvos teisėjų. 12-os respondentų atsakymai nebuvo analizuojami, nes jie atsakė ne į visus pateiktus klausimus. Tarp tyrimo dalyvių buvo 65 moterys ir 33 vyrai, bendras respondentų amžiaus vidurkis 45,99 (SD = 7,93) metų. Daugiau kaip trys ketvirtadaliai (78,8 proc.) tyrimo dalyvių buvo susituokę, beveik du trečdaliai (65,3 proc.), atliekant tyrimą, dirbo viename iš didžiųjų šalies miestų (Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose, Panevėžyje), o trečdalis (33,7 proc.) – kituose šalies miestuose. Vidutinis tyrime dalyvavusių teisėjų darbo stažas – 10,20 (SD = 6,33) metų. Daugiausia tyrimo dalyvių dirbo apylinkės teismuose ir daugiau kaip pusė jų sprendė įvairaus pobūdžio bylas (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. *Teisėjų (n = 98) pasiskirstymas, atsižvelgiant į teismą, kuriame jie dirba, ir jų sprendžiamų bylų pobūdį*

Table 1. *Distribution of judges' (n = 98) by the court type they work in and the case type they work with*

Teismo rūšis	proc.*
Apylinkės teismas	83,7
Apygardos teismas	6,1
Apygardos administracinis teismas	6,1
Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas	2,0
Lietuvos apeliacinis teismas	1,0
Dažniausiai sprendžiamos bylos	
Baudžiamosios	10,2
Civilinės	28,6
Administracinės	8,2
Baudžiamosios ir civilinės	5,1
Baudžiamosios ir administracinio teisės pažeidimo	14,3
Baudžiamosios, civilinės ir administracinės	2,0
Baudžiamosios, administracinės ir administracinio teisės pažeidimo	2,0
Baudžiamosios, civilinės ir administracinio teisės pažeidimo	18,4
Baudžiamosios, civilinės, administracinės ir administracinio teisės pažeidimo	8,2
Civilinės ir administracinio teisės pažeidimo	3,0

* Vienas tyrimo dalyvis nepateikė duomenų apie tai, kokiame teisme jis dirba

ĮVERTINIMO BŪDAI

Šiam tyrimui atlikti buvo sukurtas teisėjų patiriamo streso klausimynas. Pradinis klausimyno teiginių sąrašas parengtas remiantis per pokalbius su teisėjais surinkta medžiaga (šie pokalbiai apie patiriamą stresą vyko per teisėjų kvalifikacijos kėlimo kursus), taip pat jau atliktų teisėjų patiriamo streso tyrimų rezultatais. Paskui šį teiginių sąrašą peržiūrėjo 5 ilgametę darbo patirtį (darbo stažo vidurkis – 13,2 metų) turintys teisėjai. Atsižvelgiant į jų pasiūlymus, iš sąrašo pašalinti teiginiai, kurie, vertintojų manymu, rodo nesvarbius streso šaltinius, patikslinti nepakankamai tiksliai suformuluoti teiginiai, taip pat sąrašas papildytas keliais naujais teiginiais. Galiausiai buvo sukurtas pirminis teisėjų patiriamo streso klausimyno variantas, kurį sudarė 67 teiginiai. Tiriamieji turėjo užpildyti dvi šio klausimyno dalis, kuriose buvo po 67 teiginius (iš viso jiems pateikta 134 teiginiai). Pirmoji klausimyno dalis vertino įvairių stresorių sukeltą įtampą, antroji – susidūrimo su šiais stresoriais dažnumą per pastaruosius šešis mėnesius. Siekdami nustatyti klausimyno faktorių struktūrą (išskirti ji sudarančias skales), apklausę tiriamuosius, atlikome pirmosios klausimyno dalies gautų duomenų tiriančiąją faktorinę analizę, taikėme principinių komponentių metodą, turintį *varimax* sukinių, nustatėme penkių faktorių sprendimą. Tai, kad duomenys gerai tinka faktorinei analizei, rodo gautas Kaizerio, Meyerio ir Olkino rodiklis – 0,854 ir Bartlettto testo sferiškumo kriterijus ($\chi^2 = 6256,279$, $p < 0,001$) (Čekanavičius, Murauskas, 2002). Mūsų pasirinkti penki faktoriai paaiškina 66,455 proc. duomenų išsibarstymo (žr. 2 lentelę).

2 lentelė. *Teisėjų patiriamo streso klausimyno duomenų faktorinės analizės rezultatai (n = 98)*

Table 2. *Factor analysis results of “Judges’ experienced stress” questionnaire data (n = 98)*

Faktoriai	Tikrinės reikšmės	Dispersijos, %	Suminis, %
1	12,544	20,906	20,906
2	8,302	13,837	34,743
3	7,272	12,119	46,863
4	6,590	10,984	57,847
5	5,165	8,609	66,455

Analizuojant klausimyno teiginius, buvo atsižvelgiama į šiuos svarbiausius momentus: 1) kokią faktorinę apkrovą turėdami jie patenka į kiekvieną faktorių (tam tikrą teiginį konkrečiam faktoriui priskyrėme tada, kai jo faktorinė apkrova tame faktoriuje viršijo 0,4 ribą ir buvo didesnė už atitinkamą apkrovą kituose faktoriuose; 2) ar konkrečiam faktoriui priskirti teiginiai yra susiję pagal prasmę. Pirmajam faktoriui priskirtų teiginių apkrovos svyravo nuo 0,522 iki 0,872 (jį pavadinome išorinių stresorių faktoriumi), antrajam faktoriui – nuo 0,428 iki 0,759 (jį pavadinome specifinių vidinių stresorių faktoriumi), trečiajam faktoriui – nuo 0,408 iki 0,829 (jį pavadinome konfliktiškų santykių su bendradarbiais ir įvairiomis aplinkybėmis faktoriumi), ketvirtajam faktoriui – nuo 0,442 iki 0,719 (jį pavadinome konfliktiškų santykių su proceso dalyviais faktoriumi) ir penktajam faktoriui – nuo 0,421 iki 0,819 (jį pavadinome klaidų ir nežinojimo faktoriumi). Remiantis statistiniais ir prasminiais kriterijais, iš klausimyno buvo pašalinti septyni teiginiai (1, 2, 10, 17, 48, 66, 67), atsakymai į juos tolesnėje duomenų analizėje nebuvo naudojami. Taigi galutinį klausimyno variantą sudarė dvi dalys, kuriose buvo po 60 teiginių (iš viso klausimyną sudarė 120 teiginių). Kiekvienos klausimyno dalies teiginiai buvo suskirstyti į penkias skales: išorinių stresorių (šią skalę sudaro 14 teiginių; jai priskirtos situacijos, kurios atspindi stresą sukeliančią teisėjų sąveiką su politikais, žiniasklaida ir piliečiais), specifinių vidinių stresorių (šią skalę sudaro 17 teiginių; jai priskirtos situacijos, susijusios su teisėjų darbo specifika), konfliktiškų santykių su bendradarbiais ir įvairiomis aplinkybėmis (šią skalę sudaro 11 teiginių; jai priskirtos situacijos, atspindinčios konfliktiškus santykius su teismo pirmininku, kitais teisėjais, policijos pareigūnais ar prokurorais, taip pat netinkamos darbo sąlygos, laiko trūkumas poilsiui ir laisvalaikiui ir pan.); konfliktiškų santykių su proceso dalyviais (šią skalę sudaro 9 teiginiai; jai priskirtos situacijos, kurios atspindi stresą sukeliančią teisėjų sąveiką su bylininkais ir advokatais); klaidų ir nežinojimo (šią skalę sudaro 9 teiginiai; jai priskirtos situacijos, atspindinčios teismo sekretoriaus ar paties teisėjo padarytas klaidas, informacijos trūkumą, priimant svarbius sprendimus, nepakanamą specifinių norminių aktų žinojimą ir pan.). Klausimyno skalių vidiniam patikimumui nustatyti naudota Cronbacho α (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. *Teisėjų patiriamo streso klausimyno skalių patikimumas*

Table 3. *Reliability of “Judges’ experienced stress” questionnaire scales*

Skalė	Teiginių skaičius	Cronbacho α
Išorinių stresorių	14	0,961
Specifinių vidinių stresorių	17	0,944
Konfliktiškų santykių su bendradarbiais ir įvairiomis aplinkybėmis	11	0,875
Konfliktiškų santykių su proceso dalyviais	9	0,934
Klaidų ir nežinojimo	9	0,917

Kaip matyti iš 3 lentelėje pateiktų duomenų, visų klausimyno skalių vidinis patikimumas yra aukštas, taigi gauti rezultatai rodo, kad klausimynas tinkamas tyrimams atlikti.

Vertindami teisėjų patiriamą stresą, skaičiavome išvestinį rodiklį, daugindami konkrečios situacijos sukeliama įtampa ir jos pasireiškimo dažnio įverčius. Kadangi ir tam tikros situacijos sukeliama įtampa, ir jos pasireiškimo dažnumas buvo vertinamas taikant penkių balų skalę, išvestinio streso rodiklio reikšmės svyravo nuo 1 iki 25 balų (pvz., jeigu konkrečios situacijos sukeliama įtampa buvo įvertinta 2, o jos pasireiškimo dažnis – 4 balais, išvestinio streso rodiklio reikšmė bus 8).

Streso įveikos vertinimo klausimynas. Teisėjų taikomoms streso įveikos strategijoms įvertinti naudojome patobulintą Valicko ir Grakausko keturių faktorių streso įveikos klausimyną (Grakauskas, Valickas, 2006; Valickas ir kt., 2010). Šį klausimyną sudaro 24 teiginiai, suskirstyti į keturias streso įveikos skales: socialinės paramos, problemų sprendimo, emocinės iškvovos ir vengimo (kiekvieną skalę sudaro 6 teiginiai). Patikrinę šių skalių vidinį patikimumą, nustatėme tokias Cronbacho α reikšmes: socialinės paramos ($\alpha = 0,833$), problemų sprendimo ($\alpha = 0,794$), emocinės iškvovos ($\alpha = 0,438$), vengimo ($\alpha = 0,601$). Kadangi emocinės iškvovos skalės Cronbacho α yra mažesnė už 0,5, toliau šios skalės duomenys nebuvo analizuojami.

TYRIMO REZULTATAI

Teisėjų patiriamas stresas. Analizuodami gautus rezultatus, pirmiausia apskaičiavome išskirtų skalių vertinimo vidurkius (žr. 4 lentelę). Kadangi vertindami teisėjų patiriamą stresą skaičiavome išvestinį rodiklį, kurio reikšmės galėjo svyruoti nuo 1 iki 25 balų, buvo išskirtas šio intervalo 33,33 procentilis (lygus 5,64 balo) ir 66,66 procentilis (lygus 9,83 balo). Atsižvelgdami į tai, išskyrėme tokius patiriamo streso reikšmių intervalus: a) nuo 1 iki 5,64 balo (silpnas stresas); b) nuo 5,65 iki 9,83 balo (vidutinis stresas); c) nuo 9,84 iki 25 balų (stiprus stresas).

4 lentelė. Teisėjų patiriamo streso klausimyno skalių vertinimo vidurkiai

Table 4. Mean scores of “Judges’ experienced stress” questionnaire scales’ evaluation

Skalė	Minimalus vertinimas	Maksimalus vertinimas	Vertinimo vidurkis	Standartinis nuokrypis
Išorinių stresorių	2,36	24,36	11,25	5,80
Specifinių vidinių stresorių	1,71	16,82	9,67	4,20
Konfliktiškų santykių su bendradarbiais ir įvairiomis aplinkybėmis	1	15,55	6,75	3,71
Konfliktiškų santykių su proceso dalyviais	2,22	19,11	8,26	4,43
Klaidų ir nežinojimo	1,22	15,78	6,49	3,26

Gauti rezultatai atskleidė, kad teisėjams didžiausią (stiprų) stresą sukelia sąveika su politikais, žiniasklaida ir piliečiais (išorinių stresorių skalės vertinimo vidurkis – 11,25, SD = 5,80). Prie didžiausią stresą sukeliančių išorinių situacijų galima priskirti teismų (teisėjo) autoriteto žeminimą žiniasklaidoje (M = 15,03, SD = 7,39), viešus politikų pasisakymus nepagrįstai priekaištaujant teisėjams (M = 14,87, SD = 7,46), tendencingą teismų darbo pristatymą spaudoje ir per televiziją (M = 14,37, SD = 7,66), taip pat neigiamą visuomenės požiūrį į teismus ir teisėjus (M = 13,57, SD = 7,19). Santykinai mažiausią stresą teisėjams sukelia šie išoriniai stresoriai: bendravimas su žiniasklaidos atstovais (M = 6,63, SD = 5,52),

išankstinis žiniasklaidos susidomėjimas nagrinėjama byla ($M = 7,41$, $SD = 4,92$), nepagrįsti žiniasklaidos priekaištai dėl priimtų procesinių sprendimų ($M = 9,78$, $SD = 7,10$) ir nepagrįsti žiniasklaidos kaltinimai dėl per daug švelnių teismų sprendimų nusikaltėliams ($M = 9,96$, $SD = 7,32$).

Visos kitos situacijų grupės teisėjams sukelia vidutinio stiprumo stresą. Tarp jų pirmiausia reikia išskirti situacijas, susijusias su teisėjų darbo specifika (specifinių vidinių stresorių skalės vertinimo vidurkis – $9,67$, $SD = 4,20$). Šiuo atveju tiriamiesiems didžiausią stresą sukelia per didelis darbo krūvis ($M = 15,89$, $SD = 7,15$), pernelyg įtempta darbotvarkė teisme ($M = 14,85$, $SD = 6,84$), laiko trūkumas, norint detalai susipažinti ir objektyviai įvertinti visą bylos medžiagą ($M = 14,23$, $SD = 6,53$), taip pat tai, kad tenka atlikti keletą darbų vienu metu ($M = 13,14$, $SD = 6,27$). Mažiausią stresą sukeliančios darbo situacijos buvo tokios: žiaurių nusikaltimų (ypač vaikams) nagrinėjimas ($M = 5,48$, $SD = 4,39$), su smurtu susijusių įrodymų byloje peržiūra (pvz., nužudymo įrankiai, sudarkyto aukos kūno nuotraukos) ($M = 5,59$, $SD = 4,72$), seksualinių nusikaltimų nagrinėjimas ($M = 5,63$, $SD = 4,69$) ir būtinybė apsispręsti dėl kardomosios priemonės taikymo ($M = 5,78$, $SD = 3,84$).

Konfliktiški santykiai su proceso dalyviais, palyginti su dviem pirmosiomis situacijų grupėmis, sukelia tiriamiesiems dar mažesnę stresą (konfliktiškų santykių su proceso dalyviais skalės vertinimo vidurkis – $8,26$, $SD = 4,43$). Prie didžiausią stresą sukeliančių šios grupės situacijų galima priskirti susidūrimą su konfliktiškais ($M = 10,58$, $SD = 6,16$) ir priešiška prieš teisėją nusiteikusiais ir agresyviais bylininkais ($M = 10,44$, $SD = 6,47$), taip pat neprognozuojamą bylininkų elgesį teismo posėdžio metu ($M = 9,00$, $SD = 6,03$), o prie sukeliančių mažiausią stresą – suinteresuotų asmenų skundus, dėl kurių tenka aiškintis ir gaišti laiką ($M = 7,07$, $SD = 4,59$), neprognozuojamą advokato elgesį teismo posėdžio metu ($M = 7,55$, $SD = 5,37$) ir susidūrimą su užsispyrusiais bylininkais ($M = 7,75$, $SD = 5,37$).

Paskutinės dvi situacijų grupės sukelia mūsų tirtiems teisėjams panašų ir santykinai mažiausią stresą (konfliktiškų santykių su bendradarbiais ir įvairiomis aplinkybėmis skalės vertinimo vidurkis – $6,75$, $SD = 3,71$, o klaidų ir nežinojimo – $6,49$, $SD = 3,26$). Didžiausią stresą iš konfliktiškų santykių su bendradarbiais ir įvairiomis aplinkybėmis situacijų grupės tiriamiesiems sukelia laiko trūkumas poilsiui bei laisvalaikiui ($M = 13,54$,

SD = 7,63) ir bendravimui su artimaisiais (M = 12,65, SD = 7,70), taip pat neigiamas darbo poveikis šeiminiam gyvenimui (M = 9,64, SD = 7,69), o mažiausią stresą sukelia konfliktiški santykiai su kitų teisėsaugos institucijų pareigūnais (pvz., policininkais ir prokurorais) (M = 3,33, SD = 2,52), konfliktiški santykiai su kitais teisėjais (M = 3,55, SD = 3,43) ir per maža teismo pirmininko rodoma pagarba (M = 3,65, SD = 4,47).

Galiausiai iš klaidų ir nežinojimo situacijų grupės teisėjams didžiausią stresą sukelia abejonės, ar priimamas sprendimas yra teisingas (M = 8,38, SD = 6,23), supratimas, kad gali padaryti klaidą ir priimti neteisingą sprendimą (M = 8,20, SD = 6,40), taip pat informacijos trūkumas priimant svarbius sprendimus (M = 7,36, SD = 5,14), o mažiausią stresą sukelia prieštaringos teismo ekspertų išvados (M = 4,70, SD = 3,81), teismo sekretorės daromos klaidos (M = 5,55, SD = 3,49) ir nepakankamas specifinių norminių aktų žinojimas (M = 5,64, SD = 3,84).

Teisėjų patiriamo streso ir įvairių sociodemografinių charakteristikų ryšiai. Toliau analizavome klausimyno skalių vertinimus, atsižvelgdami į tiriamųjų lytį, šeiminių padėtį, miestą ir teismo tipą, kuriame jie dirba, sprendžiamų bylų pobūdį, amžių ir darbo stažą. Gautų duomenų skirstinys normalus, todėl taikėme parametrinę statistiką. Pasirodo, kad teisėjos moterys patiria daug daugiau streso negu teisėjai vyrai: statistškai reikšmingi skirtumai tarp moterų ir vyrų rezultatų buvo nustatyti keturiuose iš penkių klausimyno skalių (taikėme Studento t kriterijų dviem nepriklausomoms imtims) (žr. 5 lentelę). Tiesa, galima pastebėti, kad nors išorinių stresorių skalės rezultatai tarp vyrų ir moterų statistškai reikšmingai nesiskiria, moterys vis tiek patiria daugiau streso negu vyrai. Palyginus teisėjų, dirbančių viename iš didžiųjų šalies miestų (Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose, Panevėžyje) arba kituose šalies miestuose, rezultatus, statistškai reikšmingų patiriamo streso skirtumų nenustatyta. Tačiau buvo rastas statistškai reikšmingas skirtumas tarp teisėjų, dirbančių apylinkės ir apygardos teismuose, dėl konfliktiškų santykių su proceso dalyviais sukeliama streso: teisėjai, dirbantys apylinkės teismuose, patiria statistškai daugiau streso negu teisėjai, dirbantys apygardos teismuose ($t = 8,383$, $p < 0,05$) (taikėme Studento t kriterijų dviem nepriklausomoms imtims).

5 lentelė. Vyrų ir moterų teisėjų patiriamo streso klausimyno skalų vertinimas

Table 5. Evaluation of male and female „Judges’ experienced stress“ questionnaire scales

Skalė	N	Lytis	Vidurkis	t reikšmės	p reikšmės
Išoriniai stresoriai	33	Vyrai	9,99	-1,664	0,101
	64	Moterys	12,01		
Specifiniai vidiniai stresoriai	31	Vyrai	7,91	-2,984	0,004
	61	Moterys	10,59		
Konfliktiški santykiai su bendradarbiais ir įvairiomis aplinkybėmis	33	Vyrai	5,74	-2,086	0,041
	60	Moterys	7,39		
Konfliktiški santykiai su proceso dalyviais	33	Vyrai	6,89	-2,433	0,017
	64	Moterys	9,01		
Klaidos ir nežinojimas	33	Vyrai	5,59	-2,097	0,040
	61	Moterys	7,02		

Skirtumų tarp teisėjų patiriamo streso, atsižvelgiant į jų šeiminių padėtį, rasta nebuvo (taikėme dispersinės analizės (ANOVA) kriterijų). Kadangi teisėjų pasiskirstymas pagal dažniausiai sprendžiamų bylų rūšį yra labai įvairus (žr. 1 lentelę), mėginome juos sugrupuoti į stambesnes kategorijas (išbandėme kelis grupavimo variantus), tačiau statistiškai reikšmingų skirtumų tarp skirtingas bylas sprendžiančių teisėjų patiriamo streso taip pat nenustatėme (taikėme dispersinės analizės (ANOVA) kriterijų).

Siekdami įvertinti teisėjų patiriamo streso, amžiaus ir darbo stažo ryšius, atlikome gautų duomenų koreliacinę analizę (taikėme Pearsono koreliacijos koeficientą). Buvo nustatyta, kad, didėjant teisėjų amžiui, didėja ir jų patiriamas stresas dėl išorinių stresorių, specifinių vidinių stresorių ir konfliktiškų santykių su proceso dalyviais, o didėjant teisėjų darbo stažui – stresas, kurį teisėjams sukelia konfliktiški santykiai su proceso dalyviais (žr. 6 lentelę).

6 lentelė. *Teisėjų patiriamo streso ir jų amžiaus bei darbo stažo sąsajos***Table 6.** *Correlations between judges' experienced stress, their age and work experience*

Skalė	Amžius	Darbo stažas
Išorinių stresorių	0,259*	0,084
Specifinių vidinių stresorių	0,277*	0,161
Konfliktiškų santykių su bendradarbiais ir įvairiomis aplinkybėmis	0,213	0,105
Konfliktiškų santykių su proceso dalyviais	0,272*	0,226*
Klaidų ir nežinojimo	0,168	0,120

* $p < 0,05$

Detaliau analizuodami gautus duomenis palyginome, ar skiriasi skirtingo amžiaus ir stažo teisėjų patiriamas stresas. Teisėjus suskirstėme į tris amžiaus grupes: a) 29–40 m., b) 41–50 m., c) 51–62 m. Buvo rastas statistiškai reikšmingas skirtumas, lyginant konfliktiškų santykių su proceso dalyviais skalės vertinimų vidurkius ($F = 3,684$, $p < 0,05$, taikytas Tukey kriterijus). Gauti rezultatai atskleidė, kad jauniausios amžiaus grupės tiriamieji (29–40 m.), palyginti su vyriausiais (51–62 m.), patiria mažiau streso dėl konfliktų, kylančių su teismo proceso dalyviais.

Teisėjus pagal jų darbo stažą suskirstėme į keturias grupes: a) 1–5 m., b) 6–10 m., c) 11–15 m., d) 16–34 m. Išnagrinėjus skirtingą darbo stažą turinčių tiriamųjų atsakymus, nustatyti statistiškai reikšmingi skirtumai lyginant išorinių stresorių ($F = 3,398$, $p < 0,05$) ir konfliktiškų santykių su proceso dalyviais ($F = 3,549$, $p < 0,05$, abiem atvejais taikytas Tukey kriterijus) skalių vertinimo vidurkius. Gauti rezultatai atskleidė, kad mažiausią darbo stažą (1–5 m.) turintys teisėjai, palyginti su turinčiais didesnę darbo stažą (6–10, 11–15 m.), patiria mažiau streso tiek dėl išorinių stresorių, tiek dėl konfliktiškų santykių su proceso dalyviais.

Teisėjų taikomos streso įveikos strategijos. Analizuodami gautus keturių faktorių streso įveikos klausimyno rezultatus, iš pradžių apskaičiavome atskirų streso įveikos skalių vertinimo vidurkius (žr. 7 lentelę; kaip jau minėjome, emocinės iškvos skalės rezultatų neanalizavome dėl jos mažo vidinio patikimumo).

7 lentelė. *Streso įveikos klausimyno skalių vertinimo vidurkiai*

Table 7. *Mean scores of “Stress coping” questionnaire scales’ evaluation*

Skalė	Minimalus vertinimas	Maksimalus vertinimas	Vertinimo vidurkis	Standartinis nuokrypis
Socialinės paramos	1,33	5	3,19	0,828
Problemų sprendimo	2,5	5	4,01	0,604
Vengimo	1,67	4,17	2,88	0,584

Išanalizavus streso įveikos klausimyno skalių vertinimus, nustatyta, kad jie tarpusavyje statistiškai reikšmingai skiriasi ($F(2,93) = 131,69$, $p < 0,05$; Wilk’s Lambda = 0,261): teisėjai dažniausiai taiko į problemos sprendimą nukreiptą streso įveikos strategiją ($M = 4,01$), rečiau – socialinės paramos ($M = 3,19$), o rečiausiai – vengimo strategiją ($M = 2,88$) (taikėme blokuotų duomenų (angl. *repeated measures*) ANOVA ir Bonferoni kriterijus).

Išanalizavus streso įveikos klausimyno skalių vertinimus, atsižvelgiant į tiriamųjų sociodemografines charakteristikas (lytį, šeiminę padėtį, miestą, teismo tipą, kuriame jie dirba, sprendžiamų bylų pobūdį, amžių ir darbo stažą), nustatyta, kad teisėjai, dirbantys apygardos teismuose, palyginti su dirbančiais apylinkės teismuose, dažniau taiko vengimo strategiją ($t = -2,948$, $p < 0,05$) (gautų duomenų skirstinys normalus, todėl taikėme Studento t kriterijų dviem nepriklausomoms imtims). Daugiau statistiškai reikšmingų skirtumų tarp skirtingomis sociodemografinėmis charakteristikomis pasižyminčių tiriamųjų taikomų streso įveikos strategijų nustatyti nepavyko.

Teisėjų patiriamo streso ir taikomų įveikos strategijų ryšiai. Galiausiai analizavome, kaip įvairiose situacijose tiriamųjų patiriamas stresas yra susijęs su jų taikomomis įveikos strategijomis. Nustatyta, kad vengimo skalės įverčiai statistiškai reikšmingai susiję su išorinių stresorių, specifinių vidinių stresorių, konfliktiškų santykių su bendradarbiais ir įvairiomis aplinkybėmis, taip pat klaidų ir nežinojimo skalės įverčiais. Socialinės paramos skalės įverčiai statistiškai reikšmingai susiję su išorinių stresorių, specifinių vidinių stresorių ir klaidų ir nežinojimo skalės įverčiais, o problemų sprendimo skalės įverčiai – tik su specifinių vidinių stresorių skalės įverčiais (žr. 8 lentelę; visais atvejais taikytas Pearsono koreliacijos koeficientas).

8 lentelė. Teisėjų patiriamo streso ir taikomų įveikos strategijų sąsajos**Table 8. Correlations between judges' experienced stress and applied coping strategies**

Skalės	Streso įveikos strategijos		
	Socialinės paramos	Problemos sprendimo	Vengimo
Išorinių stresorių	0,218*	0,132	0,268**
Specifinių vidinių stresorių	0,358*	0,219*	0,209*
Konfliktiškų santykių su bendradarbiais ir įvairiomis aplinkybėmis	0,190	0,203	0,280**
Konfliktiškų santykių su proceso dalyviais	0,158	0,008	0,197
Klaidų ir nežinojimo	0,423**	0,188	0,268**

* p < 0,05, ** p < 0,01

Išanalizavus, kaip skirtingo stiprumo stresą patiriantys tiriamieji vertino keturių faktorių streso įveikos klausimyno teiginius, nustatyta, kad: 1) stiprų stresą dėl išorinių stresorių ($F = 3,360$, $p < 0,05$), taip pat dėl konfliktiškų santykių su bendradarbiais ir įvairiomis aplinkybėmis ($F = 3,145$, $p < 0,05$) patiriantys teisėjai, palyginti su patiriančiais vidutinio stiprumo stresą, dažniau taiko socialinės paramos strategiją; 2) stiprų stresą dėl specifinių vidinių stresorių patiriantys teisėjai, palyginti su patiriančiais silpną stresą, dažniau taiko socialinės paramos strategiją ($F = 5,237$, $p < 0,05$); 3) stiprų ir vidutinį stresą dėl klaidų ir nežinojimo patiriantys teisėjai, palyginti su patiriančiais silpną stresą, taip pat dažniau taiko socialinės paramos strategiją ($F = 8,714$, $p < 0,05$) (visais atvejais taikytas Tukey kriterijus, žr. 9 lentelę). Statistiškai reikšmingų ryšių tarp problemos sprendimo ir vengimo įveikos strategijų taikymo, atsižvelgiant į teisėjų patiriamo streso stiprumą, nustatyta nebuvo.

9 lentelė. *Teisėjų patiriamo streso ir socialinės paramos įveikos strategijos taikymo sąsajos*

Table 9. *Correlations between judges' experienced stress and the application of „Social support“ coping strategy*

Skalės	Socialinės paramos skalė				
	N	Streso stiprumas	Vidurkis	F reikšmės	p reikšmės
Išoriniai stresoriai	14	Silpnas	3,28	3,360	0,039
	31	Vidutinis	2,88		
	51	Stiprus	3,34		
Specifiniai vidiniai stresoriai	20	Silpnas	2,73	5,237	0,007
	27	Vidutinis	3,18		
	45	Stiprus	3,42		
Konfliktiški santykiai su bendradarbiais ir įvairiomis aplinkybėmis	41	Silpnas	3,11	3,145	0,048
	36	Vidutinis	3,06		
	16	Stiprus	3,65		
Konfliktiški santykiai su proceso dalyviais	37	Silpnas	3,05	1,594	0,208
	30	Vidutinis	3,16		
	30	Stiprus	3,41		
Klaidos ir nežinojimas	44	Silpnas	2,86	8,714	0,000
	36	Vidutinis	3,33		
	14	Stiprus	3,76		

Taigi gauti rezultatai rodo, kad, atsižvelgiant į teisėjų patiriamo streso stiprumą, daugumoje atvejų (keturiais iš penkių) teisėjai daug dažniau taiko vieną streso įveikos strategiją – socialinės paramos (kuo daugiau streso patiria, tuo dažniau taiko šią įveikos strategiją).

REZULTATŲ APTARIMAS

Galima sakyti, kad mūsų tyrimo rezultatai leidžia patvirtinti anksčiau studijų duomenis (Carter, 2006; Ciocoiu ir kt., 2011; Miller, Flores, 2007) ir rodo, kad teisėjus galima priskirti didesnės rizikos grupei, kurios atstovai patiria stiprų ir vidutinio stiprumo profesinį stresą. Nustatyta, kad didžiausią (stiprų) stresą teisėjams sukelia išorinių stresorių grupė – sąveika su politikais, žiniasklaida ir piliečiais. Viena vertus, tai atitinka ir kitose šalyse gautus rezultatus, nes teisėjai visame pasaulyje sulaukia išskirtinio žiniasklaidos, visuomenės ir politikų dėmesio, kuris yra neišvengiamas dėl teisėjų profesijos specifiškumo. Kita vertus, lyginant užsienio tyrėjų ir mūsų tyrimo rezultatus, galima pastebėti, kad Lietuvos teisėjai daugiausia streso patiria dėl sąveikos su politikais, žiniasklaida ir piliečiais, o kitų šalių – dėl didelio darbo krūvio, sąveikos su teismo proceso dalyviais, itin sudėtingų ir žiaurių bylų nagrinėjimo (Chamberlain, Miller, 2008; Eells, Showalter, 1994; Flores ir kt., 2009; Sanford, 2004). Tai galima paaiškinti susidariusia tam tikra mūsų šalies visuomenės ir teismų priešprieša, nepasitikėjimu teismais ir teisėjais, didesniu žiniasklaidos domėjimusi rezonansinių bylų eiga, kai tai neretai perauga į teismų „puolimą“, taip pat politikų ir valdžios atstovų pasisakymais, kritikuojančiais teismų priimtus sprendimus.

Situacijos, susijusios su teisėjų darbo specifika, mūsų tyrimo dalyviams sukelia vidutinio stiprumo stresą. Kartu reikia pasakyti, kad viena šios grupės situacija – per didelis darbo krūvis, palyginti su visomis kitomis situacijomis, sukelia teisėjams daugiausia streso. Tai sutampa su kitų autorių atliktų tyrimų rezultatais, rodančiais, kad teisėjams tenkantis per didelis darbo krūvis yra vienas stipriausių stresorių, galinčių daryti įtaką jų darbo kokybei, fizinei ir psichinei savijautai (Ciocoiu ir kt., 2011; Flores ir kt., 2009; Lusting ir kt., 2008). Visos kitos situacijų grupės teisėjams taip pat sukelia vidutinio stiprumo stresą.

Tyrimo dalyvavusios teisėjos, palyginti su teisėjais vyrais, patyrė daugiau streso, susidurdamos su keturiomis (iš penkių) situacijų grupėmis. Šie rezultatai patvirtina kitų tyrimų rezultatus, rodančius, kad moterys, nesvarbu, koks jų atliekamas profesinis vaidmuo (pvz., teisėjos, policijos pareigūnės, mokytojos), išgyvena daugiau streso nei vyrai (Bandzevičienė ir kt., 2011; Flores ir kt., 2009; He ir kt., 2002; Sliskovic, Maslic Sersic, 2011). Be to, nustatyta, kad kuo teisėjai yra vyresni, tuo daugiau streso jiems

sukelia išoriniai, specifiniai vidiniai stresoriai bei konfliktiški santykiai su proceso dalyviais (ši situacijų grupė sukelia daugiau streso ir didėjant teisėjų darbo stažui). Galima manyti, kad vyresniame amžiuje teisėjai gali tapti jautresni įvairiems stresoriams dėl sumažėjusio atsparumo jų poveikiui, patiriamų sveikatos problemų ar nelankstaus streso įveikos strategijų taikymo (Manfredi, Pickett, 1987).

Tai, kad teisėjai dažniausiai taiko problemų sprendimo, o rečiausiai – vengimo įveikos strategiją, buvo galima tikėtis, nes jų darbo specifika skatina, sprendžiant įvairaus pobūdžio bylas ir problemas, vadovautis racionalių protu (o problemų sprendimo strategija apima situacijos analizę, iškilusių sunkumų sprendimo paiešką, sprendimo įgyvendinimo planavimą ir pan.). Kita vertus, nors vengimo strategija taikoma rečiausiai, ji yra reikšmingai susijusi su keturiomis (iš penkių) stresą sukeliančių situacijų grupėmis. Tai rodo, kad teisėjai, susidūrę su įvairiais stresoriais, kartais tiesiog stengiasi nukreipti dėmesį nuo iškilusios problemos ir imtis kitų dalykų. Susidūrimas su specifiniais vidiniais stresoriais yra reikšmingai susijęs su visų įveikos strategijų taikymu, o tai gali liudyti, kad ši stresorių grupė, siekiant neutralizuoti jų poveikį, reikalauja didžiausio teisėjų lankstumo. Be to, svarbu pažymėti, kad kuo daugiau streso patiria teisėjai, tuo dažniau jie taiko socialinės paramos įveikos strategiją (patiriant stiprų stresą, keturiose iš penkių stresą sukeliančių situacijų grupių padažnėja socialinės paramos strategijos taikymas). Tai reiškia, kad stiprus stresas verčia teisėjus ieškoti problemos sprendimo būdų tariantis su kitais žmonėmis, kurie gali juos suprasti ir padėti įveikti iškilusius sunkumus (instrumentinė socialinė parama), taip pat siekiant kitų žmonių emocinio palaikymo (emocinė socialinė parama).

IŠVADOS

Galima sakyti, kad tyrime dalyvavę teisėjai patiria stiprų ir vidutinį profesinį stresą. Didžiausią (stiprų) stresą teisėjams sukelia sąveika su politikais, žiniasklaida ir piliečiais, o kitos keturios situacijų grupės (situacijos, susijusios su teisėjų darbo specifika, konfliktiški santykiai su proceso dalyviais, konfliktiški santykiai su bendradarbiais ir įvairiomis aplinkybėmis, taip pat klaidos ir nežinojimas) – vidutinio stiprumo stresą.

Teisėjų patiriamas stresas yra susijęs su lytimi (moterys patiria daug daugiau streso negu vyrai), teismo tipu (apylinkės teismuose dirbantys

teisėjai, palyginti su dirbančiais apygardos teismuose, patiria daug stipresnį stresą dėl konfliktiškų santykių su proceso dalyviais), taip pat amžiumi ir darbo stažu (didėjant tiek amžiui, tiek darbo stažui, didėja ir patiriamas stresas).

Tyrimė dalyvavę teisėjai dažniausiai naudoja į problemos sprendimą orientuotą streso įveikos strategiją, rečiausiai – vengimo strategiją. Kuo daugiau streso patiria teisėjai, tuo labiau jie yra linkę taikyti socialinės paramos įveikos strategiją.

Gauti duomenys leidžia manyti, kad patiriamas stresas teisėjams yra gana aktuali problema, kuriai turėtų būti skiriamas didesnis teismų vadovų dėmesys.

Literatūra

- Alexander, D. A., Walker, L. G. (2000). Is My Stress Greater than Yours? A Comparison of Policemen and Firemen. *International Journal of Police Science and Management*, 2, 303–312.
- Bandzevičienė, R., Birbilaitė, S., Diržytė, A. (2010). Kriminalinės policijos pareigūnų stresas, jo įveika ir vidinė darna. *Socialinių mokslų studijos*, 4 (8), 21–37.
- Brough, P., Williams, J. (2007). Managing Occupational Stress in a High-risk Industry: Measuring the Job Demands of Correctional Officers. *Criminal Justice and Behavior*, 34, 555–567.
- Brown, J. M., Campbell, E. A. (1994). *Stress and Policing: Sources and Strategies*. Chichester: John Wiley and Sons.
- Carter, S. B. (2006). When the Enemy Lies Within: Risk for Professional Burnout among Family Lawyers. *American Journal of Family Law*, 20 (3), 160–168.
- Chamberlain, J., Miller, M. K. (2008). Stress in the Courtroom: Call for Research. *Psychiatry, Psychology and Law*, 15 (2), 237–250.
- Ciocoiu, M. S., Cojocar, M., Ciocoiu, S. V., Badescu, M. (2011). Studying the Variations of Salivary Cortisol Levels in Subjects Exposed to Stress. *Studia Universitatis Vasile Goldis Seria Stiintele Vietii (Life Sciences Series)*, 21 (1), 23–28.
- Conroy, D. L., Hess, K. M. (1992). *Officers at Risk: How to Identify and Cope with Stress*. Placerville: Custom Publishing Company.
- Čekanavičius, V., Murauskas, G. (2002). *Statistika ir jos taikymai*. T. 2. Vilnius: TEV.
- Eells, T. D., Showalter, R. (1994). Work-related Stress in American Trial Judges. *Bulletin of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 22 (1), 71–83.
- Flores, M., Miller, K. M., Chamberlain, J., Richardson, T. J. D., Bornstein, H. B. (2009). Judges' Perspectives on Stress and Safety in the Courtroom: An Exploratory Study. *Court Review*, 45 (3), 76–89.

- Folkman, S., Lazarus, R. S., Gruen, R. J., DeLongis, A. (1986). Appraisal, Coping, Health Status and Psychological Symptoms. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50, 571–579.
- Folkman, S., Moskowitz, J. T. (2004). Coping: Pitfalls and Promise. *Annual Review of Psychology*, 55, 745–774.
- Geok-choo, L., Kwok-bun, Ch., Yiu-chung, Ko. (2008). Work Stress and Coping Amongst Lawyers in Singapore. *Asian Journal of Social Science*, 36, 703–744.
- Grakauskas, Ž., Valickas, G. (2006). Streso įveikos klausimynas: keturių faktorių modelio taikymas. *Psichologija*, 33, 64–75.
- He, N., Zhao, J., Archbold, C. A. (2002). Gender and Police Stress: The Convergent and Divergent Impact of Work Environment, Work-family Conflict, and Stress Coping Mechanisms of Female and Male Police Officers. *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management*, 25, 687–708.
- Keinan, G., Malach-Pines, A. (2007). Stress and Burnout among Prison Personnel: Sources, Outcomes and Intervention Strategies. *Criminal Justice and Behavior*, 34, 380–398.
- Lazarus, R. S. (1990). Theory-Based Stress Measurement. *Psychological Inquiry*, 1, 3–13.
- Lazarus, R. S. (2000). Evolution of a Model of Stress, Coping and Discrete Emotions. In V. H. Rice (Ed.), *Handbook of Stress, Coping and Health: Implications for Nursing Research, Theory and Practice* (p. 195–222). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Lazarus, R. S., Folkman, S. (1984). *Stress, Appraisal and Coping*. New York: Springer Publishing Company.
- Liebert, J. (1991). Prevention of Stress Disorders in Military and Police Organization. In J. T. Reese, J. M. Horn, C. Dunning (Ed), *Critical Incidents in Policing* (p. 169–177). Washington: US Department of Justice, Federal Bureau of Investigation.
- Lusting, L. S., Karnik, N., Delucchi, K., Tennakoon, L., Kaul, B., Marks, L. D. et al. (2008). Inside the Judges' Chambers: Narrative Responses from the National Association of Immigration Judges Stress and Burnout Survey. *The Georgetown Immigration Law Journal*, 23 (57), 57–83.
- Manfredi, C., Pickett, M. (1987). Perceived Stressful Situations and Coping Strategies Utilized by the Elderly. *Journal of Community Health Nursing*, 4 (2), 99–110.
- Miller, M. K., Flores, D. M. (2007). Addressing the Problem of Courtroom Stress. *Judicature*, 91 (2), 60–69.
- Sanford, M. P. (2004). The Role of Judges in Keeping Difficult Parties Contained in Court. *American Journal of Family Law*, 18 (3), 131–134.
- Scherer, R. F., Drumheller, P. M. (1993). Evaluating Differences in Cognitive Appraisal and Coping Over Stages of a Transaction. *Journal of Psychology*, 127, 435–442.

- Sliskovic, A., Maslic Sersic, D. (2011). Work Stress among University Teachers: Gender and Position Differences. *Archives of Industrial Hygiene and Toxicology*, 62, 299–307.
- Valickas, G., Jarutienė, L. (2014). Pedofilijos skandalo metu informaciniame žinių portale *Delfi* ir dienraštyje *Lietuvos rytas* pateikto teisėjų įvaizdžio ypatumai. *Teisė*, 92, 19–33.
- Valickas, G., Želvienė, P., Grakauskas, Ž. (2010). Patobulinto keturių faktorių streso įveikos klausimyno psichometriniai rodikliai. *Psichologija*, 41, 96–110.
- Zimmerman, I. M. (2006). Helping Judges in Distress. *Judicature*, 90 (1), 10–15.

STRESS AND COPING PECULIARITIES AMONG JUDGES

Urtė Gudaitė, Gintautas Valickas
Vilnius University, Lithuania

Summary. Background. Despite the large scientific interest in stress experienced by law enforcement officers (especially by police officers), it is little known about the stress experienced by judges. There has not been any research work conducted in Lithuania to evaluate how much stress do judges experience, what situations are the most stressful and what stress coping strategies they usually apply. Such studies are important for reducing the negative effects caused by stress on judges' decision making, effectiveness of the justice system functioning and justice implementation. The **aim** of the study is to investigate judges' job specific stress, its' causes and used coping strategies. **Methods.** Ninety-eight Lithuania's judges from different type of courts participated in the investigation (65 female, 33 male). Stress was measured by our „Judges' experienced stress“ questionnaire of which one part was designed to evaluate the tension caused by different stressors, and the other part – the frequency of encountering with these stressors. Using explorative factor analysis the questionnaire statements' were categorised into the five different scales, which Cronbach's alfa was varying from 0,875 to 0,961. **Results.** The largest stress experienced by judges was induced by interactions with politicians, media and citizens, while the other four groups caused moderate stress. The judges' experience of stress is related with the sex, court type, age and work experience. They are most likely to apply the problem solving coping strategy, least likely – avoidance coping strategy. Furthermore, the more stress they have to deal with, the more likely they apply the social support coping strategy. **Conclusion.** The gathered data suggests that stress is a relevant topic for judges, and court leaders should give more attention to it.

Keywords: judges' stress, stressors, stress coping strategies.

Gauta: 2014-07-22
Priimta: 2014-10-27